ROBERT PARKNING SOTSIOLOGIK G‘OYALARI HAQIDA

Razzoqberganova Gavharoy Otabek qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
Psixologiya va Sotsiologiya kafedrasi Sotsiologiya yo‘nalishi 1-bosqich talabasi
gavharoyrazzoqberganova@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20044186

Annotatsiya. Mazkur maqola Robert Ezra Parkning sotsiologiya faniga qo‘shgan hissasini yoritishga bag‘ishlangan. Unda olimning ayniqsa shahar muhitini o‘rganishga oid qarashlari, ijtimoiy munosabatlar tizimi, turli guruhlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir hamda jamiyatdagi o‘zgarish jarayonlari haqidagi fikrlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Park tomonidan ishlab chiqilgan “inson ekologiyasi” yondashuvi va uning Chikago maktabi doirasidagi ilmiy izlanishlari muhokama etiladi. Muhojirlik, moslashuv va madaniy rang-baranglik masalalariga oid qarashlarining bugungi global jamiyatdagi o‘rni ham alohida ko‘rib chiqiladi.
Kalit so‘zlar: Robert Park, sotsiologiya, inson ekologiyasi, Chikago maktabi, urbanizatsiya, ijtimoiy jarayonlar, migratsiya, moslashuv, madaniy xilma-xillik, jamiyat rivoji.

ROBERT PARK'S SOCIOLOGICAL IDEAS

Abstract. This paper is devoted to exploring the contribution of Robert E. Park to sociological thought. It focuses on his interpretations of urban life, the structure of social interactions, relationships between different social groups, and the dynamics of societal change. Special attention is paid to his “human ecology” approach as well as his research activities within the Chicago School. In addition, the article considers how his views on migration, processes of assimilation, and cultural pluralism remain relevant in contemporary societies.
Keywords: Robert Park, sociology, human ecology, Chicago School, urban studies, social interaction, migration, assimilation, cultural pluralism, social transformation.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ РОБЕРТА ПАРКА

Аннотация. Статья посвящена анализу научного наследия Роберта Парка в области социологии. В ней раскрываются его взгляды на особенности городской среды, формы социальных взаимодействий, отношения между различными группами и процессы общественного развития. Рассматривается также концепция «экологии человека» и исследовательская деятельность ученого в рамках Чикагской школа. Особое внимание уделено значению его идей о миграции, ассимиляции и культурном многообразии в современных условиях.
Ключевые слова: Роберт Парк, социология, экология человека, Чикагская школа, урбанизация, социальные процессы, миграция, ассимиляция, культурное многообразие, общественное развитие.

Kirish. XX asr boshlarida sotsiologiya mustaqil fan sifatida shakllanib borar ekan, jamiyatdagi urbanizatsiya, migratsiya va etnik munosabatlar kabi murakkab jarayonlarni ilmiy jihatdan tushuntirishga ehtiyoj kuchaydi. Aynan shu davrda Robert E. Park sotsiologiya rivojiga katta hissa qo‘shgan olimlardan biri sifatida maydonga chiqdi[1]. U klassik nazariy sotsiologiyadan farqli ravishda jamiyatni bevosita kuzatish, real ijtimoiy jarayonlarni empirik asosda tahlil qilish va shahar muhitini alohida tadqiqot obyekti sifatida o‘rganish zarurligini ilgari surdi. Robert E. Parkning ilmiy faoliyati, avvalo, urban sotsiologiya, inson ekologiyasi hamda irqiy va etnik munosabatlar masalalariga qaratilgan. Uning qarashlari Chikago maktabi

rivojida muhim o‘rin egallab, zamonaviy shahar sotsiologiyasining nazariy poydevorini yaratishga xizmat qildi. Park jamiyatni oddiy insonlar yig‘indisi emas, balki o‘zaro bog‘langan murakkab ekologik va ijtimoiy tizim sifatida ko‘radi. Unga ko‘ra, jamiyatdagi raqobat, moslashuv, hududiy taqsimot va ijtimoiy nazorat jarayonlari insonlar hamda guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarning asosiy mexanizmlaridir. Mazkur maqolaning maqsadi Robert E. Parkning asosiy sotsiologik g‘oyalarini tahlil qilish, uning urban sotsiologiya va inson ekologiyasi nazariyasiga qo‘shgan hissasini baholash hamda bugungi sotsiologik tadqiqotlar uchun dolzarbligini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqot davomida Parkning shahar haqidagi qarashlari, marginal shaxs konsepsiyasi, ijtimoiy evolyutsiya bosqichlari hamda ijtimoiy nazorat haqidagi fikrlari alohida ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Robert E. Parkning ilmiy qarashlari ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan urban sotsiologiya va inson ekologiyasi doirasida o‘rganilgan. Xususan, Park, E. Berdjesst va Roderick McKenzie hammuallifligida yaratilgan Shahar asari shaharni murakkab ijtimoiy organizm sifatida talqin qiluvchi muhim ilmiy manba hisoblanadi. Ushbu asarda urban hududning ichki tuzilishi, aholining joylashuvi, ijtimoiy guruhlar o‘rtasidagi raqobat va hududiy differensiallashuv jarayonlari yoritilgan[2]. Parkning inson ekologiyasi nazariyasi jamiyatni biologik tizimlarga qiyoslash orqali tushuntiradi. Unga ko‘ra, insonlar yashash muhiti uchun kurashadi, natijada ijtimoiy makonda muayyan hududiy va ijtimoiy taqsimot yuzaga keladi. Bu g‘oya keyinchalik urban ekologiya va makon sotsiologiyasi rivojiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, Parkning “marginal shaxs” konsepsiyasi migratsiya va madaniy moslashuv tadqiqotlarida keng qo‘llanadi. Mazkur tushuncha ikki yoki undan ortiq madaniy muhit oralig‘ida yashovchi individlarning ijtimoiy holatini tushuntiradi. Globalizatsiya va transmilliy migratsiya sharoitida ushbu nazariya bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolgan. Mazkur tadqiqotda nazariy tahlil, tarixiy-qiyosiy metod va kontent tahlil metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali Parkning asosiy asarlari va g‘oyalari o‘rganildi. Tarixiy-qiyosiy metod yordamida uning qarashlari XX asr boshidagi sotsiologik maktablar bilan solishtirildi. Kontent tahlil orqali esa Parkning urbanizatsiya, migratsiya va ijtimoiy nazorat haqidagi konsepsiyalarining mazmuni tizimlashtirildi. Ushbu metodologik yondashuv Robert E. Parkning ilmiy merosini kompleks ravishda baholash imkonini berdi.

Muhokama. Robert E. Parkning sotsiologik qarashlari XX asr boshlaridagi tez urbanizatsiya, sanoatlashuv va migratsiya jarayonlari ta’sirida shakllangan. U sotsiologiyani nazariy fan sifatida emas, balki real ijtimoiy hayotni empirik tahlil qiluvchi amaliy fan sifatida rivojlantirishga katta e’tibor bergan[3]. Shu sababli uning yondashuvi Chikago maktabi doirasida maydon tadqiqotlari va bevosita kuzatuvlarga asoslangan sotsiologiyaning rivojlanishiga turtki bo‘lgan. Parkning asosiy yondashuvlaridan biri inson ekologiyasi nazariyasidir. U jamiyatni ekotizimga o‘xshash murakkab tizim deb hisoblab, shahar ichida guruhlar o‘rtasidagi raqobat resurslar, ish o‘rinlari va hududiy joylashuv asosida kechishini ta’kidlaydi. Natijada shaharda tabiiy ravishda ijtimoiy tabaqalanish va hududiy bo‘linishlar shakllanadi. Bundan tashqari, Park shaharni ijtimoiy jarayonlar “kuchayadigan” makon sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, shahar turli madaniyatlar, etnik guruhlar va ijtimoiy qatlamlar to‘qnashadigan hudud bo‘lib, aynan shu muhitda ijtimoiy o‘zgarishlar tezlashadi. “Marginal shaxs” konsepsiyasi ham uning muhim hissalaridan biridir. Bu tushuncha ikki madaniyat oralig‘ida yashovchi individlarning identiteti va ijtimoiy moslashuv muammolarini yoritadi. Hozirgi global migratsiya jarayonlarida bu nazariya o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Park ijtimoiy tartib faqat huquqiy tizim orqali emas, balki qadriyatlar, ramzlar va madaniy normalar orqali ham ta’minlanishini ta’kidlaydi. Umuman olganda, uning g‘oyalari urban sotsiologiya va migratsiya tadqiqotlarining nazariy asoslarini mustahkamlab bergan

Natija. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Robert E. Park XX asr sotsiologiyasining rivojlanishida muhim o‘rin egallagan olimlardan biridir. U sotsiologiyani nazariy mulohazalardan tashqari amaliy kuzatuv va empirik tadqiqotlarga yo‘naltirish orqali fan taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan. Ayniqsa, uning Chikago maktabi doirasidagi faoliyati urban sotsiologiya rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Tahlillar asosida Parkning inson ekologiyasi nazariyasi jamiyatni ekologik va ijtimoiy tizim sifatida tushuntirishda samarali yondashuv ekani aniqlandi. U shaharni turli guruhlar o‘rtasidagi raqobat, hududiy joylashuv va ijtimoiy moslashuv jarayonlari shakllanadigan makon sifatida talqin qilgan. Bu qarash urban muhitdagi ijtimoiy tabaqalanish va migratsiya masalalarini o‘rganishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi[4]. Shuningdek, Park tomonidan ishlab chiqilgan “marginal shaxs” konsepsiyasi migratsiya va madaniy integratsiya jarayonlarini tushunishda dolzarb ekanligi aniqlandi. Mazkur tushuncha turli madaniy muhitlar o‘rtasida yashovchi insonlarning ijtimoiy va psixologik holatini tahlil qilish imkonini beradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari Robert E. Parkning sotsiologik qarashlari zamonaviy urbanizatsiya, etnik munosabatlar va global migratsiya muammolarini tushuntirishda ham muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Uning ilmiy merosi bugungi sotsiologik tadqiqotlarda ham nazariy va metodologik manba sifatida keng qo‘llanilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Robert E. Park XX asr sotsiologiyasining eng muhim namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ilmiy qarashlari sotsiologiya fanining rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etadi. U sotsiologiyani faqat nazariy tushunchalar doirasida emas, balki real ijtimoiy hayotni kuzatish va empirik tadqiqotlar asosida rivojlantirish zarurligini ta’kidlagan[5]. Shu jihatdan Park zamonaviy amaliy sotsiologiya va maydon tadqiqotlari an’analarining shakllanishiga katta hissa qo‘shgan. Robert E. Parkning urban sotsiologiya va inson ekologiyasi bo‘yicha qarashlari shahar hayotini chuqur tahlil qilish imkonini yaratdi. U shaharni murakkab ijtimoiy tizim sifatida ko‘rib, undagi raqobat, hududiy taqsimot va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini ilmiy asosda tushuntirib berdi. Ayniqsa, uning inson ekologiyasi nazariyasi jamiyat va atrof-muhit o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, Park tomonidan ilgari surilgan “marginal shaxs” konsepsiyasi migratsiya, madaniy integratsiya va etnik munosabatlarni o‘rganishda dolzarb ahamiyatga ega. Ushbu nazariya turli madaniy muhitlar oralig‘ida yashovchi insonlarning ijtimoiy holatini tushuntirishda samarali vosita sifatida qo‘llanadi. Umuman olganda, Robert E. Parkning ilmiy merosi bugungi kunda ham urbanizatsiya, globallashuv, migratsiya va ijtimoiy o‘zgarishlar jarayonlarini tahlil qilishda muhim nazariy manba bo‘lib qolmoqda. Uning g‘oyalari sotsiologiya fanining nazariy va amaliy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan hamda zamonaviy tadqiqotlarda ham o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Jiyanmuratova G. Sotsiologiya tarixi. - Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 466 b.
2. Park R.E., Berdjess E., Makkenzi R. Shahar. - Chikago: Chikago universiteti nashriyoti, 1925.
3. R.E. Inson hamjamiyatlari: shahar va inson ekologiyasi. - Nyu-York: Free Press, 1952.
4. Park R.E. Irq va madaniyat. - Glencoe: Free Press, 1950.
5. Giddens E. Sotsiologiya. - Kembrij: Polity Press, 2006.